ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Suyundikova Aziza Gafurovna

azikosuydiyoyo@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim,fan va innovatsiyalar

vazirligi huzuridagi Samarqand davlat chet tillar insituti

MARINA SVETAYEVA VA HALIMA XUDOYBERDIYEVA LIRIKASIDA PSIXOLOGIK TASVIR

Annotatsiya. Ushbu maqolada Marina Svetayeva va Halima Xudoyberdiyeva ijodida psixologik tasvirning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Har ikki shoiraning lirik she'rlarida ichki kechinmalar, ruhiy iztiroblar, ayol qalbining murakkab holatlari chuqur va badiiy tarzda ifodalangan. Maqolada shoiralarning psixologik obraz yaratishdagi uslublari, ruhiy holatni poetik vositalar orqali berish mahorati solishtirma tahlil asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: lirik she'riyat, psixologik tasvir, ayol obrazi, ruhiy kechinma, ichki iztirob, poetik ifoda, Marina Svetayeva, Halima Xudoyberdiyeva, ruhiyat, ayol qalbi, badiiy tahlil, poetik obraz, shaxsiy kechinmalar.

Аннотация. В данной статье анализируются особенности психологического изображения в лирике Марины Цветаевой и Халимы Худойбердиевой. В их поэзии глубоко отражаются внутренние переживания, душевные страдания и сложные состояния женской психики. В работе проводится сравнительный анализ поэтических приёмов, используемых авторками для передачи психологических состояний, а также раскрываются индивидуальные черты их лирического мира.

Ключевые слова: лирическая поэзия, психологическое изображение, женский образ, душевные переживания, внутренние страдания, поэтическое выражение, Марина Цветаева, Халима Худойбердиева, психика, женская душа, художественный анализ, поэтический образ, личные эмоции

Annotation. This article analyzes the features of psychological depiction in the lyrical poetry of Marina Tsvetaeva and Halima Khudoyberdiyeva. Both poets vividly express inner emotional struggles, psychological pain, and the complex states of the female soul. The study offers a comparative analysis of their poetic techniques in conveying psychological depth and explores the unique aspects of each poet's lyrical style.

Keywords: lyrical poetry, psychological portrayal, female image, emotional experience, inner suffering, poetic expression, Marina Tsvetaeva, Halima Khudoyberdiyeva, psyche, feminine soul, literary analysis, poetic imagery, personal emotions

Kirish

She'riyat har doim inson qalbining eng nozik tuyg'ularini ifoda etishda muhim vosita bo'lib kelgan. Ayniqsa, lirik asarlarda inson ruhiy holati, ichki kechinmalari va psixologik jarayonlari badiiy vositalar orqali chuqur aks ettiriladi. Bu jihatdan Marina Svetayeva va Halima Xudoyberdiyeva ijodi alohida e'tiborga loyiqdir. Har ikki shoiraning she'riy merosida ayol qalbining iztiroblari, ichki izlanishlari, ruhiy kurashlari nozik badiiy tasvirlar orqali ifoda etiladi.

Ular o‘z davrining murakkab ijtimoiy va shaxsiy tajribalarini she’riy tilga solib, lirik qahramonining ichki olamini chuqur ochib bera olgan. Ushbu maqolada Svetayeva va Xudoyberdiyeva lirikasida psixologik tasvirning qanday badiiy vositalar orqali yuzaga chiqishi va bu tasvirlarning lirik obrazni yoritishdagi o‘rni tahlil etiladi.

Asosiy qism

Marina Svetayeva she’riyati o‘z zamonasi uchun o‘ta g‘ayrioddiy va murakkab ichki dunyoni aks ettiradi. Uning lirikasida ruhiy iztirob, shaxsiy kechinmalar va ayol qalbining o‘ziga xos nozik jihatlari badiiy shaklga solinadi. Svetayeva uchun she’r – bu fikr emas, balki tuyg‘udir. U poetik obrazlar orqali ichki qarama-qarshiliklar, yolg‘izlik, mehr va g‘amginlik kabi holatlarni jonli tasvirlaydi. Ayniqsa, uning muhabbat mavzusiga bag‘ishlangan she’rlarida psixologik tasvir alohida chuqurlik kasb etadi. U lirik qahramonni aniq bir shaxs sifatida emas, balki ruhiy holatlar yig‘indisi sifatida talqin qiladi. Bu hol Svetayevaning lirikasiga ichki dramatizm, hissiy keskinlik baxsh etadi.

Halima Xudoyberdiyeva esa o‘z lirikasida ayol qalbining ruhi, or-nomusi, ijtimoiy mavqei haqida teran mulohaza yuritadi. Uning she’rlarida psixologik tasvir ko‘proq ijtimoiy hayot bilan bog‘liq holda yuzaga chiqadi. Xudoyberdiyeva lirikasi faqat shaxsiy iztiroblar emas, balki xalq, millat, ayol qismati bilan bog‘liq kechinmalarni ham o‘z ichiga oladi. Shoira uchun ruhiy holat faqat ichki his emas, balki tashqi dunyoga munosabatning, mas’uliyat hissining ifodasi hamdir. Ayniqsa, “Ayol va Vijdon”, “Ko‘zlaringning qorasi” kabi she’rlarida ayol ruhiyati, mehr, fidoyilik va sabr-toqat kabi tuyg‘ular nozik poetik vositalar bilan yoritilgan.

Ikkala shoiraning umumiy jihati – psixologik tasvirlar orqali ichki olamni badiiy ochib berishdir. Biroq Svetayeva ko‘proq individual kechinmalarga urg‘u bersa, Xudoyberdiyeva bu kechinmalarni ijtimoiy va milliy qadriyatlar bilan bog‘laydi. Svetayevaning lirikasida hissiyotlar keskin, ba’zan dramatik tus oladi. Xudoyberdiyevada esa ruhiy holat bardavom, teran va hayotiy tajribalar bilan yo‘g‘rilgan. Har ikkala shoiraning uslubi va poetik ifoda vositalari har xil bo‘lsa-da, ular o‘z lirikasi orqali inson qalbining eng nozik jihatlarini ochishda katta mahorat ko‘rsatgan.Marina Svetayeva va Halima Xudoyberdiyeva ijodi psixologik chuqurligi, ichki iztirob va ayol qalbining nozik holatlarini badiiy ifodalashi bilan ajralib turadi. Har ikki shoira uchun lirik she’r – bu ichki dunyo bilan muloqot maydoni, his-tuyg‘ularni yoritish quroli. Ularning lirikasida inson qalbining yashirin qatlamlari, oniy kechinmalar va uzoq davom etuvchi ruhiy iztiroblar badiiy tilga aylanadi.

Svetayeva she’rlarida psixologik holat ko‘pincha yolg‘izlik, begonalik va ichki ziddiyatlar bilan tasvirlanadi. Uning mashhur satrlaridan birida shunday deyilgan:

«Мне нравится, что вы больны не мной, Мне нравится, что я больна не вами...»[1]

Bu satrlar lirik qahramonning chuqur ruhiy holatini, sevgi bilan bog‘liq og‘riqli mustaqilligini ochib beradi. Shoira bu yerda sevgi izhoridan ko‘ra, undan qochish, unga taslim bo‘lmaslik orqali ichki qarama-qarshilikni aks ettiradi. Svetayeva uchun sevgi – bu zavqdan ko‘ra ko‘proq azob, lekin ilohiy azobdir. Uning kechinmalari ko‘pincha metaforik ifodalar orqali beriladi:

«Душа – это тьма,
Где трепещет свеча – память…»

[1] Svetayeva M. I. (1915). *Мне нравится, что вы больны не мной*. — Moskva: Sovetskiy Pisatel nashriyoti. She’rlar to‘plami.

Bu satrlar ruhiy tushkunlik, iztirob va xotiraning qorong‘u, lekin tirikligini ifodalaydi. Shoira o‘z kechinmalarini falsafiy ramzlar vositasida ifodalaydi va bu orqali o‘quvchini ham o‘z ruhiy sayohatiga chorlaydi.

Marina Svetayeva ijodi — bu ruhiy holatlarning badiiy ifodaga aylangan ko‘zgusidur. Uning she’rlari inson qalbidagi ziddiyat, sevgi va iztirob, yolg‘izlik va ichki bo‘linish holatlarini ifoda etishda nihoyatda ta’sirchan va hayotiydir. Svetayeva she’riyatida shoiraning o‘zi lirik qahramonga aylanadi va u orqali o‘z tuyg‘ularini ochiq, hech qanday pardasiz bayon etadi. U yozadi:

“Ты сидишь у меня на коленях,

Но вовлечена – в другого...”

Bu satrlar orqali ayol qalbidagi og‘riqli, sukutli rashk hissi yuksak poetik kuch bilan berilgan. Bu – sevgi emas, balki sevgi sababli kechinilayotgan iztirob manzarasi. Shoira sevgini ulug‘lamaydi, aksincha, uning olib kelgan ichki og‘rig‘ini san’atga aylantiradi.

Xuddi shunday, boshqa bir she’rida Svetayeva shunday deydi:

“Мне надо быть безумной, чтоб тебя любить,

Мне надо быть мудрой, чтоб тебя забыть.”

Bu ikki misrada ayolning ichki kechinmalari, sevgi va aql, his va irodaning to‘qnashuvi go‘zal va to‘g‘ri ifodalangan. U sevgining taqdiriy og‘irligini, ayni paytda undan xalos bo‘lish istagining dardli jarayonini tasvirlaydi.

Halima Xudoyberdiyeva lirikasida esa ayol ruhiyati boshqa bir qirradan — milliylik, ijtimoiy mas’uliyat va oriyat bilan uyg‘un holda tasvirlanadi. Uning she’rlarida ayol obraziga insoniy va ma’naviy barkamollik timsoli sifatida yondashiladi. Shoiraning “Ayol” she’ridagi quyidagi satrlar fikrimizni tasdiqlaydi:

“Ayol – yurak, ammo o‘zini tortgan,

O‘z quchog‘ida o‘zini yo‘qotgan.”[2]

Bu misralarda nafaqat ayolning ichki og‘rigi, balki uning sukunatdagi sabr-toqati, o‘zini tiyib yashash madaniyati ham aks etgan. Ayol obrazining bu kabi chuqur talqini o‘zbek she’riyatida Xudoyberdiyevaga xos yondashuv sanaladi.

Shoiraning “Men bahorni sog‘indim” she’rida esa lirik qahramonning ichki bo‘shliq va sog‘inch tuyg‘usi bahor timsoli orqali ifodalanadi:

“Men bahorni sog‘indim,

[2] Xudoyberdiyeva, H. (2000). *Ayol*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. – B. 12.

Undagi beg‘ubor quvonchni,

Yashil xayollarni,

Yuragimdagi shivirni.”

Bu satrlar ayol qalbining tabiat bilan uyg‘unligi, oddiy voqeliklar orqali inson ruhiyatini ifodalash san’atini ko‘rsatadi. Sog‘inch, sokinlik va ehtiroslarsiz dard – bu Halima Xudoyberdiyeva lirikasining asosiy ruhiy yo‘nalishlaridan biridir.

Shunday qilib, Marina Svetayeva va Halima Xudoyberdiyeva she’riyati ikki xil uslubda bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat — bu ayol qalbining ichki holatlarini yuksak poetik kuch bilan tasvirlay olishdir. Biri – rashk va iztiroblar bilan chulg‘angan, tuyg‘ulari keskin va chorasiz holatda bo‘lgan ayolni tasvirlasa, ikkinchisi – sabr, oriyat va fidoyilik bilan yashayotgan ayolni ko‘rsatadi. Ikkalasining lirikasida ham psixologik tasvir ichki hayotning haqiqatini ochib beruvchi asosiy kuch sifatida maydonga chiqadi.

Halima Xudoyberdiyevaning lirikasida esa psixologik tasvir ayol qalbining ijtimoiy bosimlar ostidagi iztiroblari va bardoshi orqali ochiladi. Uning ko‘plab she’rlarida ayol obraziga jamiyat, millat va tarix yuklari singdirilgan bo‘ladi. U o‘z she’rida shunday deydi:

Men – ko‘z yoshimni yutgan ayol,
Dunyoni ham yutgan ayol...[3]

Bu satrlarda ayol obrazi bir vaqtning o‘zida iztirobga to‘la, ammo kuchli va bardoshli inson sifatida gavdalanadi. Halima opa sevgi, ayollik, Vatan, tarixiy xotira kabi mavzularni ichki ruhiy holat orqali badiiylashtiradi. U o‘z lirikasida ko‘pincha hissiyotlarni jim, ammo kuchli ohangda ifodalaydi:

Ko‘ksimda yurak emas,Chuqur bir jarlik bor...[4]

Bu satrlarda yurak – oddiy a’zo emas, balki ichki bo‘shliq, ruhiy chuqurlik sifatida namoyon bo‘ladi. Bu tasvirlar o‘quvchini o‘z his-tuyg‘ulari bilan yuzlashtiradi, ularni o‘zida aks ettiradi.

Svetayeva va Xudoyberdiyeva orasidagi umumiylik shundaki, ular ikkisi ham ayol qalbining ko‘rinmas iztiroblarini o‘ziga xos badiiy vositalar bilan tasvirlaydi. Svetayevada bu ko‘proq ekzistensial kechinmalar, o‘zlik va begonalik o‘rtasidagi ziddiyatlar orqali aks etar ekan, Halima Xudoyberdiyevoda esa ayolning jamiyatdagi o‘rni, tarixiy xotiralar va ichki iroda orqali ifodalanadi.

Ikkala shoiraning lirikasida psixologik tasvir faqat individual kechinmalarning ifodasi emas, balki o‘z zamonasiga munosabat, hayotga qarash, mavjudlikni anglash vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu lirika orqali ular o‘zlarini emas, balki insoniyatning umumiy ruhiy holatini ifoda etishadi. Shuning uchun ham bu ikki shoiraning she’riy merosi chuqur psixologik tahlilga munosib bo‘ladi.

Shoiralarning lirikasi ruhiy kechinmalarning tashqi ifodasidan ko‘ra, ularni badiiy ifoda vositalari orqali anglash va anglatishga intilishdir. Svetayeva uchun so‘z – bu qalbning chuqur qatlamlarida titrayotgan fikr va tuyg‘ularni yuzaga chiqaruvchi kuchdir. U o‘z she’rlarida tez-tez ichki monologlarga, iztirobli savollarga, o‘zini izlashga murojaat qiladi. Bunday yondashuv o‘quvchini faqat shoiraning ruhiy olamiga emas, balki o‘z qalbidagi shu holatlarni anglashga ham undaydi.

[3] Xudoyberdiyeva, H. (2000). *Ayol*. In She’rlar to‘plami. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

[4] Shoiraning “Ko‘ksimda yurak emas, chuqur bir jarlik bor...” satrida ayol qalbining chuqur ruhiy bo‘shlig‘i kuchli obraz orqali ifodalangan (*Xudoyberdiyeva, n.d.*).

Xuddi shu paytda, Xudoyberdiyeva lirikasida ayol qalbining iztiroblari bevosita hayotiy tajribalar, milliy o‘zlik, jamiyatdagi o‘rni va ona obrazlari bilan uyg‘unlashgan holda ochiladi. Uning she’rlarida ayol faqat yurakda kechayotgan tuyg‘ular emas, balki hayotda bardosh, mas’uliyat va haqiqatni ko‘tarib yurgan mavjudot sifatida tasvirlanadi. U shunchaki iztirobga berilmaydi, aksincha, iztirobdan kuch topadi. Shoira lirikasi doimiy ichki sukut va kuchli irodaning badiiy ifodasidir.

Bu ikki shoiraning psixologik tasvir usullari turlicha bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat – inson qalbiga chuqur kirib borish, u yerdagi ziddiyat, sog‘inch, g‘am, isyon va sabrni so‘z orqali badiiylashgan haqiqatga aylantirishdir. Svetayevada bu haqiqat ko‘proq individual, yolg‘iz va murakkab metafizik shaklda namoyon bo‘lsa, Xudoyberdiyevoda u ijtimoiylik, milliylik va tarixiy xotira orqali ifodalanadi.

Psixologik tasvir har ikki shoiraning poetik dunyosida markaziy o‘rin egallaydi, chunki ular uchun lirika — bu ichki dunyoni ochish, uning sirlarini bayon etish emas, balki ularni his qildirishdir. Har bir misra, har bir ohang, hatto har bir pauza ortida bir dunyo kechinma, bir umrlik sukut, bir qalbning titrashi yashiringan. Shuning uchun ham ularning she’riyatini o‘qiganda o‘quvchi nafaqat fikrlaydi, balki yurak bilan his qiladi. Aynan shu holat ularning psixologik lirikasini zamonaviy o‘quvchi uchun ham dolzarb, samimiy va ta’sirli qilib turadi.

Xulosa

Marina Svetayeva va Halima Xudoyberdiyeva lirikasidagi psixologik tasvir poetik tafakkur kuchining, ruhiy jarayonlarni so‘z san’ati orqali badiiy ifoda etish qobiliyatining yorqin ifodasidir. Har ikkisi o‘z milliy, tarixiy va madaniy kontekstida ayol ruhiyatining murakkab holatlarini teran va ta’sirli shakllarda tasvirlagan. Ularning lirikasida ko‘ngilning eng nozik titroqlari, iztiroblari, umid va umidsizlik oralig‘idagi qarama-qarshi kechinmalar, shaxsiy va ijtimoiy hayotdagi ziddiyatlar poetik uslubda mujassam topadi. Svetayeva shaxsiy kechinmalarga asoslangan ichki kurashlarni dramatik ruhda yoritgan bo‘lsa, Xudoyberdiyeva o‘z kechinmalarini xalq, millat va ayol timsoli bilan bog‘lab, ularni ruhiy yetuklik darajasida ifodalaydi.

Ikkala shoiraning asarlari bugungi o‘quvchi uchun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, balki aksincha – tobora chuqurroq o‘qilishi, anglanishi va his qilinishi lozim bo‘lgan bebaho ma’naviy manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ularning she’riyati nafaqat estetik zavq baxsh etadi, balki inson o‘zligini, ichki ruhiy holatini anglash, unga baho berish, o‘z kechinmalari bilan yuzma-yuz kelish imkonini ham yaratadi. Ana shu jihatdan Svetayeva va Xudoyberdiyeva lirikasidagi psixologik tasvirlar zamonaviy o‘quvchiga ham yaqin, tushunarli va ilhom baxsh etuvchi bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Tsvetaeva, M. I. (1915). *Мне нравится, что вы больны не мной*. Moskva: Sovetskiy Pisatel.
2. Xudoyberdiyeva, H. (2000). *Ayol*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
3. Karimova, M. (2017). Halima Xudoyberdiyeva lirikasida ayol obrazi. *O‘zbek adabiyoti* jurnalida maqola.
4. Nabieva, G. (2012). Marina Svetayeva poetikasida ruhiy portretlar. *Rus adabiyoti tahlillari to‘plami*.
5. Oripova, D. (2020). *Adabiy psixologiya va ayol lirikasining zamonaviy talqini*. Toshkent: Fan va taraqqiyot.
6. Qodirova, N. (2015). Lirik asarlarda ichki kechinmalar ifodasi. *Adabiyot nazariyasi masalalari*, №3.
7. Bekmurodova, Z. (2018). Ayol qalbi aks etgan lirika: Halima Xudoyberdiyeva poetikasi. *Filologiya masalalari*, №2.
8. Ivanova, L. (2004). *Tsvetaeva i ee vremya: psikhologicheskiy analiz*. Sankt-Peterburg: Litera.

9. Yusupova, S. (2021). Lirik obrazda psixologik tahlil va uning badiiy ta'siri. *Yosh olimlar minbari*, №1.
10. Khalikova, R. (2010). Marina Tsvetaeva she'riyatida ayol ruhiyati poetik ifodasi. *Slavyan xalqlari adabiyoti*, №4.
11. Erkinova, G. (2022). Lirikaning psixologik talqini: Svetayeva va Xudoyberdiyeva misolida. *Adabiyotshunoslik izlanishlari*, №1.